

OM UNIVERSITETENS ROLL I VÅR FÖRÄNDERLIGA KULTUR

”Vi lever i en värld med snabba förändringar, globalisering och konkurrens. Universitet som inte kan ändra på sina gamla strukturer och effektivisera sin verksamhet kommer inte att kunna överleva.” Påståenden av det här slaget har under de senaste decennierna fått allt mera tyngd i offentligheten och man kan säga att det för många har blivit en självklar sanning. Men vad betyder den här glosan egentligen och hur välgrundad är den?

Text: Hannes Nykänen

M

an kan säga att det moderna begreppet om förändring börjar bli synligt på medeltiden, får mer moment under renässansen och blir en allmän ideologi under upplysningen. 1800-talet präglas av någonting man kunde kalla för utvecklingens metafysik. Viktiga vetenskapsmän som **Darwin, Hegel, Comte, Spencer, Marx** m.fl. uppfattade världen i termer av utveckling. Under 1900-talet har en del radikala idéer om verkligheten skakat om både vetenskaperna och allmänheten. (Jag tänker t.ex. på partikelfysiken, psykologin och genetiken och deras tillämpningar: kärnvapen, psykologisk manipulation och genmanipulation).

Varför satte den här förändringsprocessen i gång just i Europa och just under medeltiden? Den här frågan är kanske i viss mening omöjlig att svara på, men låt mig diskutera en för frågan relevant företeelse i det medeltida Europa, nämligen universitetsväsendet. De första universiteten präglades av en anda man i dag nedsättande kallar skolastik. Under skolastiken var forskningen mycket pedantisk, formell och skenbart världsfrånvärd. Men det som praktiska människor kallar ”att vara världsfrånvärd” är, som jag snart ska visa, för det mesta ett för pragmatiker

typiskt missförstånd. Under medeltiden utvecklades människans intellektuella förmågor på ett aldrig tidigare skådat sätt. Det skedde först i universitetens ”isolerade elfenbenstorn” men därifrån spred sig de sofistikerade tankemönstren ut i samhället.

Under **Descartes** tid på 1600-talet hade tankemodellerna redan nått en sådan grad av sofistikerad att Descartes, som var både naturvetare och filosof, vågade hävda att han söker en absolut säker grundmetod som ska kunna tillämpas på alla områden och som kommer att ge människan kontroll över naturen. 1800-talet var antagligen universitetens glansperiod. Det moderna universitetet utvecklades (bl.a. den humboldtska universitetsmodellen), många nya universitet grundades och vetenskapen utvecklades med sådan fart att den utmynnande i en komisk optimism vid slutet av seklet: man trodde att de flesta stora frågor var lösta.

Fram till ca 1970-80 talet var arbetet vid universiteten förhållandevis lugnt, självständigt och ”världsfrånvänt”. (Jag frånser studentrevolten 1968.) Det fanns inga effektiveringsprogram och ”publish or perish”-doktrinen hade inte nått sin fulla styrka. Tanken att lägga ner ett läroämne för att studentunderlaget var litet eller för att dess forsk-

ningsresultat inte var av internationell toppklass fanns inte (även om läroämnen och hela universitet under historiens gång nog har lagts ner av andra skäl). Jag menar att det är under den här perioden som universiteten fungerade bäst och gav de bästa resultaten.

Det är nämligen så att om man av universitet väntar sig något mer än praktiskt användbar standardforskning och undervisning så får man ta en risk. Den gammalmodiga professorn hade makt, hade färre plikter och större frihet. Om hon eller han misskötte sin tjänst var det svårt att göra något åt saken. Mycket resurser slösades bort. Om professorn å andra sidan brann för sin forskning tillät det gamla systemet en fokusering som inte är möjlig i dag. **Immanuel Kant** funderade i decennier på sina

problem innan han vid 57 års ålder gav ut sitt första viktiga verk *Kritik av det rena förnuftet*. Det är kanske världshistoriens mest citerade filosofiska verk. I dag finns inget utrymme för ett sådant tålmod och sådan koncentration. Dagens universitet är inte till för sådana som Kant. De åstadkommer inte heller någonting som kan förlikas med *Kritik av det rena förnuftet*. I dag publicerar man i stor hast en störtflod av artiklar och monografier för att kunna dra ett streck till i meritförteckningen.

Teknik i sig för
inte världen
framåt. Man
bygger inte
laserlampor
utan vetenskap
hur påhittig
man än är.

Dagens universitet är inte till för sådana som Kant. De åstadkommer inte heller någonting som kan förlikas med Kritik av det rena förnuftet.

De gamla universiteten hade många avigsidor men det hade säkert varit möjligt att åtgärda dem utan att ändra grundidén särskilt mycket. Hur som helst har de gamla universiteten i sin skenbara världsfrånvändhet antagligen varit de viktigaste *förändringsfaktorerna* i historien. Det är inte handel eller teknologi som har förändrat världen. Folk har alltid bedrivit handel och skapat sig förmögenheter på det men det att kryddor, vapen, tjära och guld byter ägare för inte kunskapen framåt ett dyft. Business ändrar inte världen

Människor har också alltid varit tekniskt påhittiga och då man ser vilka slags möjängar de har konstruerat i samband med krig, byggnadskonst och jordbruk kan man inte annat än förundra sig. Men teknik i sig för inte världen framåt. Man bygger inte laserlampor utan vetenskap hur påhittig man än är. Det är faktiskt den rent abstrakta, "världsfrånvända" och teoretiska verksamheten som har stått för den radikala förändringen i vår värld. Det här är inte egendomligt alls.

Det man menar med att vara praktisk är en attityd som innebär att man *går med på omvärldens villkor* för att sedan i vissa avseenden kanalisera skeendena i omvärlden på det sätt man vill. Den här attityden gör det omöjligt att höja sig över, transcendera, verkligheten. *Man kan förstå och förändra verkligheten enbart om man transcenderar den.* Alla människor gör det i viss utsträckning (och aldrig i sina praktiska stunder) men vetenskap och filosofi kunde sägas vara renodlingar av den här mänskliga förmögenheten. Om vi vill förstå vad förändring är för någonting och hur förändring sker så är transcendens det första villkoret för att man överhuvudtaget ska komma till skott. Det här betyder: Man ska *inte vara praktisk utan reflektera över verklighetens natur.* I den praktiska

attityden dör förändringen. (En osubstantierad tes: Det "romantiska och världsfrånvända" 1800-talet var både förändringens och det vetenskapliga framstegets århundrade *par excellence*. Det här beror just på att en spekulativ och filosofisk inställning var väldigt påfallande.) Saker händer då människor reflekterar – inte då de anpassar sig till det som redan råder. Förändring förutsätter att människor *lösgör* sig från det

omgivande vardagliga flödet och försöker se det i ett nytt ljus. Det här kräver tid, tålmod, mod och reflektion. Inget av det här finns med i dagens universitetsideal. Professorerna skall vara fogliga och slimmade forskningsledare med företagsledaren som modell. De ska vara praktiskt lagda ekonomiledare som är skickliga på att skaffa fram finansiering. Dessutom förväntas det att de ska vara organisationsmän som flänger från möte till möte. I den här praktiska karusellen dör *förändringen*.

Om dagens beslutsfattare och administratörer skulle förstå sig på begreppet förändring så skulle de omöjliga kunna tala så som de nu gör. Den typiska glosan om förändring som en utmaning för universiteten bygger på en fatal brist på förståelse för både begreppet förändring och för univer-

sitetens roll. Organisationsreformerna inom universiteten präglas av praktiskhetens kortsynthet – och att kriterierna för de praktiska åtgärderna är administrativa och ekonomiska gör dem inte precis bättre. Och i den maktkamp som det självklart är fråga om, misstänkliggörs det kreativa, transcendentala tänkandet så att alla till slut skall tro att det praktiska arbetet – dvs. byråkrati – är det egentliga jobbet på universite-

Om dagens beslutsfattare och administratörer skulle förstå sig på begreppet förändring så skulle de omöjliga kunna tala så som de nu gör.

tet. Jag tror att professorer och lektorer ibland känner en viss skuld om de har forskat "många timmar" i streck; det finns ju så mycket jobb att göra.

Litet till av den praktisk-byråkratiska tvångsmedicineringen och man tar kål på den instans som mest har bidragit till att förändra mänsklighe- tens andliga och materiella villkor. Förändringens anda kan förstås fortsätta att leva, såsom den alltid till en del har gjort, utanför universiteten. Men de organisations- och utbildningsförståsig-påare som ständigt talar om förändring borde förstå: *Den "kraft" som förändrar vardagsverkligheten omkring oss är inte en del av vardagsverkligheten och bör därför hanteras på ett helt annat sätt.* ■

Texten har tidigare publicerats i Meddelanden från Åbo Akademi 5/2009